

NEMZETSTRATÉGIÁK ÉS IDENTITÁS-STRATÉGIÁK KISEBBSÉGI MAGYAR PEDAGÓGUSOK IDENTITÁSÁNAK KUTATÁSI KONTEXTUSÁBAN

Zsuzsanna HUSZÁR¹

Abstract

The different social developments of the minority and majority Hungarian communities in the last century have followed paths, creating an independent institutional system and specific cultural practices that fit into the social processes of the given country. The aim of the present study is to shed light on the role of national strategies and identity strategies in shaping the interpretive context, based on a review of the literature, in the research project entitled “Minority Situation, Identity, Education - School Self-Assertion Strategies of the Hungarian Minority Identity in Slovakia”.

Keywords: *national strategy, identity strategy, minority identity, minority language use, minority education*

BEVEZETÉS

A szlovákiai magyar pedagógusok identitásának vizsgálata a kisebbségkutatás, a pedagóguskutatás és az identitáskutatás közös metszetében helyezhető el. Az adatfelvételt megelőző szakirodalmi feltárás során a mennyiségi tájékozódás egyik lehetőségét kiaknázva, a Magyar Tudományos Művek Tára adatbázisában kulcsszavas keresést végeztem, rálátást szerezve ezáltal arra, hogy a magyar nyelvű publikációkban az 1990-es évektől kezdődően, melyek a leggyakrabban tárgyalt fogalmak a témakör kutatása kapcsán. Az alábbi adatok tájékoztató jellegűek, a vizsgált napra érvényesek, ugyanakkor egy korábbi tanulmányom (Huszár 2000) hasonló táblázatában közölt adatok változásait is jelzik.

1. táblázat: Az identitáskutatással összefüggésben kiemelt keresőszavak és előfordulási számuk az MTMT adatbázisa alapján 2020.10.25-én

KERESŐSZAVAK	TALÁLATOK SZÁMA	KERESŐSZAVAK	TALÁLATOK SZÁMA
identitás	5118	kisebbségkutatás	882
nemzeti identitás	686	oktatáspolitiká	505
nyelvi identitás	148	diaszpóra	223
kisebbségi identitás	115	kisebbségi oktatás	204
kettős identitás	40	etnicitás	199
identitáskonstrukció	36	nemzetiségi oktatás	150
identitáspolitiká	32	oktatáskutatás	149
identitásvesztés	7	kisebbségpolitika	103

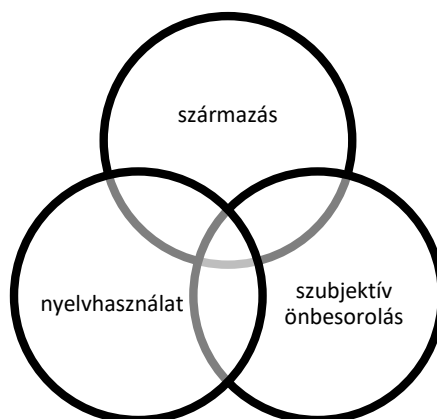
¹ Huszár Zsuzsanna, Pécsi Tudományegyetem BTK Neveléstudományi Intézet, huszar.zsuzsanna@pte.hu

Jelen tanulmány a fentiek közül legszorosabban a nemzeti identitás, a kisebbségi identitás, a nyelvi identitás és az identitáspolitikai kérdéseikhez kapcsolódik.

Demográfiai tendenciák

A nemzetiségi és etnikai besorolás nehézségei részben abból fakadnak, hogy a kategorizáció alapjául egyszerre több érvényes szempont is kínálkozik. A származási alapon való besorolás mellett megjelenik a nyelvhasználat, valamint a szubjektív önmeghatározás is, és e kategorizációs szempontok, illetve gyakorlatok bizonyos mértékig fedik egymást (vö: Gyurgyík, Horváth, Kiss 2010. 70).

1. ábra: A nemzeti hovatartozás meghatározásának alapvető szempontjai

A hivatalos állami etnikai kategorizáció legismertebb eszköze a népszámlálási adatfelvétel. A legutóbbi, 2011. évi népszámlálás adatai szerint a szlovákiai magyarság mintegy 460 ezerre tehető összlétszáma a lakosság mintegy 8,5 százalékát tette ki. A magukat magyar nemzetiségűnek vallók száma és aránya az elmúlt évszázad folyamán csökkent.

2. táblázat: A teljes népesség és a magyarok száma Szlovákiában a vizsgált időszakban

Év	1910	1930	1946/50	1966/70	1991/92	200/01
Összesen	2.919.794	3.329.793	3.442.317	4.537.290	5.274.335	5.379.455
Magyar	884.309	592.337	354.532	552.006	567.296	520.528

A kiemelt adatok forrása: Gyurgyík, Horváth Kiss (2010): Demográfiai folyamatok, etnokulturális és társadalmi reprodukció. In: Ablonczy Balázs, Bárdi Nándor, Bitskey Botond (szerk.) *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor Palotában 2006–2008*. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal, 72. oldal

A kisebbségi magyar közösségek létszámbeli fogyatkozásának a Kárpát-medence országaiban részben eltérő okai vannak. Például, míg a romániai magyarság csökkenése alapvetően a természetes fogyásból és az elvándorlásból ered, addig a szlovákiai magyarok esetében a tapasztalt változások háttérében az asszimiláció a leginkább meghatározó tényező. Az etnokulturális reprodukció különösen nehezített szórványhelyzetben, valamint a vegyes házasságokban jellemző asszimilációs tendenciák okán. A szórványhelyzet és a vegyes házasságok szórványhelyzetben számot tevőbb gyakorisága egymással összefügg, és felerősíti egymás asszimilációs hatását. (vö: Bárdi, 2017.133-137. és Gyurgyík, Horváth, Kiss, 2010 86-87.). 2001-ben a szlovákiai magyarok körében a vegyes házasságok aránya 20 százalék körül volt (Gyurgyík, Horváth, Kiss, 2010. 92) „A kisebbségek demográfiai elemzésekor felmerül a kérdés, hogy a demográfiai értelemben vett reprodukción túl, milyen mértékben termelődnek újra az adott csoportot jellemző kulturális készségek, illetve a hozzá kapcsolódó etnikai/nemzeti kötődések,, (Gyurgyík, Horváth, Kiss 2010. 86).

Szociális identitásformák és identitás-stratégiák

A tudomány hosszú ideig az „etnikai csoportokat” mint magától értetődő csoportokat vizsgálta, amelyekre mint bizonyos kulturális örökségben és kulturális mintákban osztozó emberek összességére tekintettek. Az etnikai csoportok azonban nem eleve adóttak. Az etnikai csoportképzés folyamata egyrészt „belülről” zajlik, azáltal, hogy a csoport tagjai reprodukálják a csoport képzetét és a hozzá való tartozásukat, másrészt kívülről, a környezet kategorizációs tevékenysége révén megy végbe (Feischmidt 2010). Az identitáselméletek különbséget tesznek személyes és csoportidentitás között. Míg a személyes identításban az egyéni vonások hangsúlyozódnak, a szociális identításban a sztereotipikus hasonlóságok játszanak kiemelt szerepet, az önképet és a csoportos viselkedést egyaránt alakítva (Neményi 2010). Az etnikai hovatartozás komplex, nem statikus jelenség; más-más aspektusai tesznek szert jelentőségre az egyén saját önmeghatározásában és a mások által kialakított besorolásokban. Ahhoz, hogy pszichológiai értelemben csoportról beszéljünk, szükséges, hogy az individuumok önmagukat valamiféle csoportként definiálják. A csoportjelenségek egyik kognitív alapfolyamata a deperszonalizáció. (Agóra 2019). Lévén, hogy az egyének egyidejűleg több társadalmi csoportnak is tagjai, nem csupán egyfajta lehorgonyzott identitással rendelkeznek. Az identitáskutatásban a kutatók érdeklődése korunkban mindinkább a dinamikus identitáskeresztelési és identitásfenntartási folyamatokra, az identitáskonstruálás aspektusainak és összefüggéseinek tanulmányozására irányul (Pataki 2004.11). Az önazonosság alapvetően relacionális természetű, vagyis nem önmagában álló, hanem csak a másokhoz való viszonyban ragadható meg (Egry 2017).

A szociálpszichológiai és empirikus szociológiai kutatások a társadalmi identitások szerveződését, az etnikai és nemzeti attitűdöket, az interetnikus viszonyok alakulását és a sztereotípiák működését állítják vizsgálódásuk középpontjába, a magyar nemzettudatot és az európai identitást közös relációs rendszerben vizsgáló új megközelítésmódot is kialakítva. Ez utóbbiak közül Feischmidt Margit (Feischmidt 2014) például az „International Social Survey Program” keretében huszonhárom ország részvételével lezajlott adatfelvétel mellett Papp Z Attila kutatásait (pl Papp Z. 2012) is kiemeli, mint olyanokat, amelyekben úttörő módon jelenik meg a kisebbségben élő magyarok regionális, etnikai és nemzeti identitásának egyetlen relációs rendszerben való vizsgálata.

A nemzeti identitás mint a szociális identitás egyik típusa és a nemzeti önazonosság-tudat nyitott kategória; megélése nem egységes, nem homogén, és kifejezési formái is változnak. Ugyanakkor – minden változékonysága ellenére – az identitástudat meghatározó építőeleme a fennmaradásra való törekvés is. Lampl Zsuzsanna vonatkozó kutatási eredményei (Lampl 2019) szerint a megkérdezettek 95 százaléka egyetértett azzal az állítással, hogy a nemzeti kisebbségek képviselőinek a nemzeti identitás megőrzésére kell törekedniük.

Az etnikai identitás Phinney-féle négykomponensű modellje (Phinney 2003) a nemzetiségi önbesorolást, a csoporthoz való tartozás érzését, tehát egyfajta érzelmi állásfoglalást, a saját csoporthoz való kognitív, értékelő viszonyt foglalja magába, továbbá a nemzetiségi kulturális életbe való bevonódás gyakorlatát emeli ki. Az etnikai identitás mérése során a self-orientált, a család-orientált és a közösség-orientált identitáselemek megjelenésére kérdez rá, és azt vizsgálja, hogy az egyén mennyire szeretné és mennyire képes fenntartani saját etnokulturális identitását; mennyire érzi fontosnak, hogy etnokulturális identitását a gyermekeinek is átadja; továbbá, mennyire foglalkoztatja a közösség jövőbeni identitásának alakulása, az etnokulturális identitás közösségi folytonossága, és mennyire képes hozzájárulni az ehhez kapcsolódó hagyományok közösségi továbbéléséhez.

Neményi Mária kvalitatív kutatása (Neményi 2010) négyféle identitás-stratégiát tett azonosíthatóvá, önmagukat romának valló 8. osztályos diákokkal (N:60) felvett interjúk elemzése alapján. A négy stratégia az előfordulási gyakoriságok csökkenő sorrendjében:

- a romaként egyenrangúságot igényelve integrálódni törekvő stratégia,
- a cigány hagyományokat öntudatosan felvállaló stratégia,
- a beolvadásra, asszimilációra törekvő stratégia,
- a születéssel kapott etnika hovatartozását megtagadni kívánó hozzáállás.

Számosság-érzékenység a kisebbségi attitűdök szerveződésében

Pécsi tanszéki kutatásunkban (Géczi és mtsai 2002, Huszár és mtsai 2003) a kétezres évek elején pedagógusjelöltek és gyakorló pedagógusok kisebbségi attitűdjeit két fázisban (N: 316 és N: 559), saját fejlesztésű kérdőíves adatgyűjtéssel tártuk fel a magyarországi nemzeti, ill etnikai kisebbségekkel kapcsolatban. A kutatás a romákkal kapcsolatos beállítódásokat a többi a magyarországi kisebbséggel kapcsolatos attitűdök kontextusában elemezte. A szocio-demográfiai háttérváltozókkal való összefüggések kapcsán a legfontosabb eredményünk az volt, hogy, bár a vélemények differenciálódásában kimutathatók a településtípussal, a szülők iskolázottsági szintjével, a válaszadók nemével, és érettségi eredményeivel való összefüggések mégis, ami a kontingencia-táblázatok elemzése alapján a leginkább meghatározónak bizonyult a romákról való gondolkodás szerveződésében, az nem más, mint a romák számosságára, létszámbeli arányaira vonatkozó ismeret, ill feltevés. Eredményeink alapján vezettük be a számosság-érzékenység fogalmát, amely szociálpszichológiai értelemben bizonyos kisebbségekre irányuló attitűdök szerveződésében meghatározó, az adott kisebbség létszámbeli jelenlétére és arányaira vonatkozó információkkal, feltevésekkel és hiedelmekkel, a kisebbség számosságáról alkotott képpel szorosan összefüggő beállítódás, amely működésmódját, funkcióját tekintve egységesítő, az ún. többség gondolkodás-módjának rétegzettségét felülírva, mintegy, a többségiséget mint homogenitást tükrözni képes „mi-tudat” erőteljes formálója (vö: Huszár, 2003).

Nemzettudat és nemzetstratégiák

A magyar nemzettudat és nacionalizmus kutatása hagyományosan a történettudomány, azon belül a politikai eszmetörténet tárgya. A kérdést politikai eszmetörténeti perspektívából tárgyalja Gyurgyák János (Gyurgyák 2007) munkája, a nemzet különböző történeti korokban megjelenő értelmezéseit is bemutatva (hivatkozva Feischmidt 2014. 22). Azoknak a társadalmi gyakorlatoknak a vizsgáltára is irányul kutatói figyelem (pl. Feischmidt 2014), amelyek a nacionalizmusnak a globalizáció és a transznacionális folyamatok hatására megjelenő, és ezekre a folyamatokra reagáló ún. újnacionalista válfajai megnyilvánulásaiként jelennek meg a mai magyar valóságban. Az újnacionalizmus nem egyszerűen a politika által is motivált identitásipar terméke, hanem kifejezetten jelentős társadalmi igényen, jelesül a nemzettel való azonosulás igényén is alapszik, és a nemzetet az érzékelt értékrendi dezorientáció és a szociális bizonytalanságok közepette is legitim közösségi erővé és vonatkoztatási ponttá képes tenni. A nacionalizmus olyan mindennapi diskurzus, amely az azonosságról szól és közösséget teremt (vö Feischmidt 2014, 7-9).

Csergő Zsuzsa és James Goldgeier (Csergő és Goldgeier 2004) a szuverenitás hagyományos koncepcióját is átforgató mai európai közegben a nemzetstratégiák négy alaptípusát különböztette meg (hivatkozva Egedy 2013): A tradicionális nacionalizmus stratégiája a politikai és az etnikai-kulturális határok összekapcsolására törekszik a tradicionális nemzetállam keretében, és az Európai Uniót szükségképpen államok szövetségeként képzei el. Az állam alatti (substate) nacionalizmus a saját államisággal nem rendelkező nemzetek (például baszkok, katalánok, skótok) jellemző stratégiája, amely arra irányul, hogy saját régiójuk érdekeinek a képviselőtét a központi állammal szemben megerősítse. Ez a gondolkodásmód az

Európai Unióban nem az államok, hanem a nemzetek szövetségét kívánná látni. A transzszuverén (transsovereign) nacionalizmus irányvonala az államhatárokon átnyúlva, ám azokat érintetlenül hagyva igyekszik a több állam területén szétszórt nemzet szimbolikus egységét megteremteni. Céljának a nemzet egyesítésére, illetve a nemzeti egység megjelentésére alkalmas intézmények létrehozását tekinti, s az Európai Unióban ugyancsak a nemzetek szövetségét látja. A protekcionista nacionalizmus. Ez a stratégia elsődlegesen a bevándorlással és a globalizáció hatásaival szembeni védekezésre helyezi a hangsúlyt. Tipikusan a fejlett nyugat-európai országokban jelentkezik, és az Európai Uniót az államok szövetségévé szeretné fejleszteni. A Magyarországon aktuálisan leginkább érvényesülőnek talált transzszuverén stratégia elvi háttérében a nemzet kulturális megközelítése bontakozik ki, mi szerint a nemzet nem annyira a közös államhoz tartozás, sokkal inkább a közös kultúrában való osztozás talaján jön létre.

Bárdi Nándor magyarországi kormányzatok magyar kisebbségi közösségekre irányuló politikáját elemezi (Bárdi 2013; 2017) azzal a céllal, hogy feltárja, milyen jellemző érvelési módok jelennek meg a „nemzeti támogatáspolitiká” különböző értelmezéseiben. Feischmidt Margit összefoglalása (Feischmidt 2014) alapján Bárdi ötféle érvelési típust – a történeti felelősség elvén alapuló, a nemzeti szolidaritás elvén alapuló, a regionális stabilitást hangsúlyozó, a munkaerő-piaci tartalék szempontját előtérbe helyező, valamint a személyes kapcsolatokat kiemelő – érvelésmódokat különböztette meg.

Értéktételezések

A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló, 2012. évi XXX. Törvény megfogalmazása szerint a nemzeti értékeink védelme hozzájárul a nemzeti azonosság-tudat kialakulásához és megszilárdításához. A törvény a nemzeti értékeket az egyetemes értékek részének tekinti, kiemelve, hogy az értékalapú nemzeti összefogás alapja a magyarság múltjának, jelenének és jövőjének dinamikusan fejlődő tárháza, amelyet gazdagítanak a magyarországi együtt élő népek, az államalkotó tényezőként elismert nemzetiségek és az országhatáron túli, valamint szerte a világban élő, magukat magyarnak valló egyének és közösségek értékei. A törvényben értelmezett számos kulcsfogalom közül e helyütt csupán a **nemzeti érték** 1.§(1) m) pontban meghatározott definícióját idézzük. E szerint „*nemzeti érték a magyarság és a magyarországi államalkotó nemzetiségek tevékenységéhez, termelési kultúrájához, tudásához, hagyományaihoz, a magyar tájhoz és élővilághoz kapcsolódó, nemzetünk történelme, valamint a közelmúlt során felhalmozott és megőrzött minden szellemi és anyagi, természeti, közösségi érték vagy termék, illetve a tájhoz és élővilághoz kapcsolódó materiális vagy immateriális javakat magába foglaló tájérték, amely tanúskodik egy emberi közösség és az adott terület történelmi kapcsolatáról*”

A nemzeti értékrend alakulását befolyásoló legfontosabb tényezők feltárására tett kísérletet a Fórum Kisebbségkutató Intézet Szociológiai és Demográfiai Kutatások Részlege és a Budapesti Nemzetpolitikai Kutatóintézet 2018-ban egy rétegzett mintavétellel megvalósított kérdőíves felmérés (N:800) során. A kvótás mintavétel korcsoport, nem, iskolai végzettség, a lakhely településtípusa, valamint a dél-szlovákiai vegyes lakosságú járások magyar nemzetiségű lakosságának járásonkénti részaránya szempontjából volt reprezentatív. Az adatgyűjtésre Dél-Szlovákia 16 járásában, összesen 120 településen, valamint Pozsonyban és Kassán került sor. A válaszadók mintegy 96%-a magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Nemzeti identitáukat alapvetően az anyanyelv és a kultúra határozza meg. A magyarság megmaradása a válaszadók túlnyomó többsége szerint leginkább magukon a magyarokon múlik. Azonban a megkérdezettek alig fele vélekedett úgy, hogy a szlovákiai kisebbségi magyarság megmaradásához saját maga személy szerint is hozzá tudna járulni (vö: Lampl 2019).

Kisebbségi nyelvhasználat

A nyelvhasználat témakörében Kontra Miklós szerkesztésében jelent meg a 2000-es évek elején a „*A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén*” című többkötetes sorozat, a kárpátaljai, majd a vajdasági, szlovákiai, ausztriai és szlovéniai nyelvállapotokról, végül 2016-ban a horvátországi eredményekről. Az erdélyi adatok két tanulmányban, a kolozsvári Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben láttak napvilágot 2010-ben és 2011-ben (vö: Tátrai, 2017).

Amint azt néhány példával már jeleztük, a szlovákiai magyar közösségek mindegyikére érvényes, hogy identitásuk egyik legfontosabb összetevője az anyanyelv. Már a kilencvenes évekre világossá vált, hogy a kisebbségi magyarság hosszútávú fennmaradása szempontjából a kisebbségi nyelvhasználatnak kiemelt jelentősége van. Egy erdélyi fiatalok körében végzett fókuszcsoportos kutatás (Székely 2014) eredményei szerint a magyar nemzethez tartozás mindennapi gyakorlatának legegységesebb megjelenése a fiatalok életében a magyar nyelv használata. Ez jelenti a legfontosabb kötést a magyar nemzethez. A mindennapi kommunikációban a nyelvhasználatot a nyelvtudáson kívül az is meghatározza, hogy a kommunikáció milyen közegben, milyen társadalmi szerepből vagy miféle alkalmi szituációban jön létre. Formális szerepekben, nyilvános terekben mások a nyelvi megnyilvánulások, mint informális vagy familiáris szerepekben és terekben. A nyilvános terekben az államnyelv használata tekinthető jellemzőnek, kivéve a tömbben élők esetében, akik számára a nyilvános terekben is elsődleges lehet a magyar nyelv használata (vö: Székely 2014. 12-13). A Kárpát-medence összes régiójára jellemző, hogy a nemzetiségi nyelvhasználat egyre inkább a privát szférába szorul vissza, ezzel párhuzamosan a formális, ill. hivatalos nyelvhasználatban az államnyelv alkalmazása terjed el mind inkább, bár a jogi szabályozástól, a lakosság létszámától és az elérhető médiumoktól függően, a települések egy részében ezzel ellentétes tendenciák is mutatkoznak (vö: Cernicskó és Szabó Mihály 2010. 185; 178-179). A nyelvhasználatot a nyelvpolitika is nyilvánvalóan befolyásolja, amikor egy állam netán szeretné kiszorítani valamely kisebbség nyelvét az oktatásból, rendszerint azzal érvel, hogy a kisebbség integrációját és esélyegyenlőségét igyekszik biztosítani azzal, hogy a többségi nyelvet mint a társadalmi érvényesülés legalkalmasabb nyelvét kínálja fel (vö. Cernicskó és Szabó Mihály 2010. 192).

Magyarországon tapasztalni lehet ugyanakkor, hogy a magyarországi kisebbségi nyelvek használatának jelentős visszaszorulásával a kisebbségi nyelvek hovatovább teljesen elvesztik funkciójukat a kisebbségi identitás alkotóelemeként. Fórika László tanulmányának (Fórika, 2010) központi kérdése, hogy magyarországi kisebbségi közösségeknek milyen lehetőségei és milyen eszköztára van az erőteljesen zajló asszimiláció lelassítására, a kisebbségi kultúrák revitalizációjára, és ebben milyen szerepe van, illetve lehet a kisebbségi nyelveknek, a vallásnak és kisebbségi kulturális intézményrendszernek.

A szlovákiai magyarok nyelvhasználatának általános jellemzője az is, hogy a magyar nyelv kontaktusváltozatait beszélik. A szlovákiai magyarok a két- vagy többnyelvű környezet hatásait mutató, az egynyelvű magyarországi magyarok nyelvétől bizonyos mértékig különböző nyelvi változatokat hoztak létre (Vančo 2019). A nyelvtan oktatása azonban még a 21. században is abból a hamis feltevésből indul ki, hogy egy adott normát kellene elsajátítani az iskolában – véli Vančo Ildikó. Úgy látja, hogy a magyar nyelvtan oktatásának nem a grammatizálás útját, hanem a nyelv funkcionális megközelítési módját kellene követnie. Azt is szövegi teszi, hogy a szlovákiai magyar nyelvtankönyvekben szerepel ugyan a nyelvváltozatok témája, azonban nem hívják fel kellően a figyelmet arra, hogy minden nyelv csakis a változataiban létezik. Szorgalmazza, hogy készüljön olyan módszertani kézikönyv is, amely a magyar nyelv szlovákiai változatairól, általában a nyelvváltozatokról, a kétnyelvűségről, valamint a kétnyelvű oktatásról szólna (Vančo 2019). A tankönyvekkel kapcsolatos kritikai meglátása, hogy az egyes tananyagrészek háttérben nincsen egységes nyelvszemlélet (Vančo 2019).

Tolcsvai Nagy Gábor megítélése szerint a határon túli magyar régiók diákjai mintegy száz éve olyan nyelvpedagógiai közegben léteznek, amely nem támogatja kellőképpen az államnyelv (többségi nyelv) megtanulását. A tantervek és tankönyvek – amennyiben tudomást vesznek a nyelvi kisebbségekről, vagy úgy tekintik a kisebbségi diákokat is, mintha anyanyelvi szinten ismernék az államnyelvet, vagy egyszerűen kvázi-idegen nyelvként kezelik az államnyelvet, ami azért is problematikus, mert ebből adódóan nem építenek a szociokulturális környezetből eredő, meglévő államnyelvi ismeretekre, s a megtanulandó államnyelvet így akár el is idegeníthetik a tanulóktól (vö Tolcsvai 198).

A magyarországi kisebbségi nyelvek használatának jelentős visszaszorulásával a kisebbségi nyelvek hovatovább elvesztik funkciójukat a kisebbségi identitás alkotóelemeként (Fórik 2010). Amikor azonban a szlovákiai magyar nyelvű pedagógusképzés motivációs tényezői között vizsgáljuk a kisebbségi nyelv szerepét, Morvai Tünde kutatása (Morvai 2015) alapján meggyőzően kitűnik, hogy a megkérdezett pedagógusjelöltek körében a képző intézmények választásának elsődleges vonzereje éppen a magyar nyelven tanulás lehetőségében rejlik. Ugyanebből a kutatásból az is kiderül, hogy a magyar kisebbséghez tartozó pedagógus pályára készülők az alapfoktól a felsőfokig jellemzően a kisebbségi magyar tanulási útvonalat követik, ami egyúttal magyarázza is magyar tannyelv ilyen fokú felsőoktatási preferálását. A kisebbségi nyelveket beszélők gyakran vélik mégis úgy, hogy a gyerekeik sikeresebbé válhatnak, ha az államalkotó többség nyelvén szocializálják őket (Heltai-Jani-Demeriouo, 2019). A többségi nyelvű szocializáció leginkább az egynyelvű oktatásra berendezkedett iskolarendszerekben a jellemző (Heltai-Jani-Demeriouo, 2019). Nem tekinthetünk el attól a tényről sem, hogy a határon túli magyar fiatalok szocializációja nagyjából a kilencvenes évektől kezdve, alapvetően a magyar médiatérben zajlik, és vélhetően ennek is köze van ahhoz, hogy a többségi nyelv elsajátítása egyre nagyobb nehézséget jelent a kisebbségi magyaroknak (vö. Bárdi 2017.138).

Oktatási rendszerek néhány közös jellemzője a Kárpát-medencében

Csete Örs, Papp Z Attila és Setényi János tanulmánya alapján (Csete, Papp Z., Setényi, 2010 151) érdemes felvázolni, hogy a Kárpát-medencei magyar nyelvű oktatás intézményrendszerét milyen uralkodó folyamatok és szemléletmódok hatják át: A Kárpát-medence országaiban a szocializmus bukásával megörökölt oktatási rendszerek átalakítása és az európai csatlakozáshoz kötődő integráció általában etnicizált környezetben történik, nem egyszer a hagyományörzők (bezárkózók) és a modernisták (befogadók) küzdelmének színterévé válnak. További jellemző, hogy a Kárpát-medencei oktatási intézményrendszer szereplőinek mobilitása jellemzően nyugatra irányul. Az intézményrendszer szereplői általában maguk is nyitottak a nyugatról keletre importált irányelvek, eszmék, know-how-ok előtt, akár háttérbe is szorítva a helyi sajátosságok, a régió történeti/kulturális/stb. adottságainak tudatosítását és érvényesülését. Az oktatásigazgatás sok esetben nem szentel időben kellő figyelmet sem a demográfiai előrejelzéseknek, sem a munkaerőpiac átalakuló igényeinek.

Rendszerelméleti szempontból az oktatáspolitikában használatos elemi szintezések három alapvető elhatárolást érvényesítenek, megkülönböztetve egymástól az oktatási rendszer egészének makroszintjét, az intézmények mezoszintjét és az osztálytermi jelenségek mikroszintjét. A rendszerelméleti modellek egységes elméleti keretben tudják értelmezni az oktatás mikro- és makrovilágát.

Az oktatásszociológiában létrejött ún. konszenzuselméletek és a konfliktuselméletek az oktatás társadalmi szerepét lényegileg eltérő módon fogják fel. Míg a konszenzuselméletek a tudásgazdaság motorját és a társadalmi mobilitási lehetőségek biztosítékát látják az oktatásban, addig a konfliktustheóriák a gazdaság és az oktatás viszonyát a társadalmi egyenlőtlenségek kontextusában értelmezve, az oktatás világát a különféle társadalmi csoportok közötti érdekharctól átítatott terepnek látják, ahol a gazdasági versenyképesség célkitűzései mögött a szociális igazságosság érvényre juttatása gyakran háttérbe szorul (vö: Török 2015. 8-12).

A szociológiai dimenziók közül az iskolázottság az, amelyben a szlovákiai kisebbségi magyarok hátrányosabb helyzete a legszembeötlőbben megmutatkozik (Gyurgy.k, Horváth, Kiss, 2010.102). A szlovákiai magyar oktatás huszadik század végi alakulását tekintve, László Béla két rendszerszintű problémát emel ki; egyrészt azt, hogy a szlovákiai magyar iskolai művelődés fejlődése nem követi az országos fejlődési tendenciákat; másrészt, hogy felgyorsult a magyar nemzetiségűek képzettségi szintbeli lemaradása a többség iskolázottsági jellemzőihez képest (László 2000).

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány kutatásunkat a kisebbségkutatás, az identitáskutatás és a pedagóguskutatás metszetében értelmezve, azt hangsúlyozza, hogy a kisebbségi identitások vizsgálata – az alapvető fogalmi tisztázáson túl – a demográfiai folyamatokra, a nemzetstratégiákra és identitás-stratégiákra is reflektáló, az oktatási rendszer jellemzőit is figyelembe vevő, komplex megközelítést kíván.

Felhasznált irodalom és források

- [1] Agóra Zsuzsanna (2020): A szociális identitás jelentősége a szociálpszichológiában. *Kultúratudományi Szemle/ Cultural Science Review* 2. 1. sz. 81-90.
- [2] Bárdi Nándor (2013): Válogatás a budapesti Tömegkommunikációs Kutatóközpont nemzettudat-vizsgálatainak kutatási jelentéseiből. *Magyar Kisebbség*, 18. 3-4.sz. 273-274. https://epa.oszk.hu/02100/02169/00046/pdf/EPA02169_magyar_kisebbsseg_2013_3-4_273-274.pdf
- [3] Bárdi Nándor (2017): Álságos állítások a magyar etnopolitikában. A külhoni magyarok és a budapesti kormányzatok etnopolitikája. In: Jakab András, Urbán László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest. 130-155.
- [4] Csete Örs – Papp Z. Attila – Setényi János (2010): Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón. In: Ablonczy Balázs, Bárdi Nándor, Bitskey Botond (szerk.) *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor Palotában 2006–2008*, Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, pp. 125–165.
- [5] Csergő Zsuzsa; Goldgeier, James (2004): Nationalist Strategies and European Integration. The Hungarian Status Law. Nation Building and/or Minority Protection. *Slavic Eurasian Studies* No. 4, szerk. Kántor Zsolt – Majtényi Balázs – Ieda, Osamu – Vizi Balázs – Halász Iván. Hokkaido University, Saporro, 273-290.
- [6] Csernicskó István, Szabó Mihály Gizella (2010): Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Ablonczy Balázs, Bárdi Nándor, Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor Palotában 2006–2008*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 167-198.
- [7] Egedy Gergely (2013): Transzszuverén nemzetstratégia: a plebejus konzervativizmus és a határon túli magyar kisebbségek. *Kommentár*, 8. 5. sz. 3-13. http://kommentar.info.hu/iras/2013_5/_transzszuveren_nemzetstrategia_a_plebejus_konzervativizmus_es_a_hataron_tuli_magyar_kisebbssegek Letöltés 2019.12.03.
- [8] Egrý Gábor (2017): A kisebbségi magyar identitás változásai a 20. században. *Múltunk – Politikatörténeti Folyóirat* LXII. 4. sz. 78-108.
- [9] http://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2018/10/egryg_17_4.pdf Letöltés. 2019.10.26.

- [10] Eöry Vilma (2019): A tankönyvek nyelviségének identitásalakító, a tanulásban és az anyanyelvi nevelésben betöltött szerepe. *Új Pedagógiai Szemle* 69.5-6. sz. 66-77.
- [11] Feischmidt Margit (2010): Megismerés és elismerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásában. In. uő. szerk. *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Gondolat — MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- [12] https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/etnicitas_kul_onbsegtteremto_tarsadalom/ Letöltés: 2020.03.10.
- [13] Feischmidt Margit (2014): Nemzetdiskurzusok a mindennapokban és a nacionalizmus populáris kultúrája. Előszó. In: *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. L'Harmattan – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest. pp 7-48.
- [14] [file:///C:/Users/hzsuz/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Nemzet_a_mindennapokban_Az_ujnacionalizm%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/hzsuz/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Nemzet_a_mindennapokban_Az_ujnacionalizm%20(1).pdf) Letöltés:2020.10.03.
- [15] Fórika László (2010): A kisebbségi nevelés-oktatás néhány alapkérdése. In: Gyulavári Tamás, Kállai Ernő (szerk.): *A jövővénytől az államalkotó tényezőig. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon*. Országgyűlési Biztos Hivatala, Budapest, 348-384. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/194325650.pdf> Letöltés: 2019.10.26.
- [16] Géczy János – Huszár Zsuzsanna – Sramó András – Mrázik Julianna (2002): A romákkal kapcsolatos beállítódás vizsgálata tanárjelöltek körében. *Magyar Pedagógia* 102. 1. sz. 31-61. http://magyarpedagogia.hu/document/Geczy_MP1021.pdf Letöltés: 2019.05.16
- [17] Gyurgyák János (2007): Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története. Osiris Kiadó, Budapest.
- [18] Gyurgyák László, Horváth István, Kiss Tamás (2010): Demográfiai folyamatok, etnokulturális és társadalmi reprodukció. In: Ablonczy Balázs, Bárdi Nándor, Bitskey Botond (szerk.) *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor Palotában 2006–2008*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 67-123.
- [19] Huszár Zsuzsanna (2002): A számosság-érzékenység fogalma és jelensége tanárjelöltek körében. In: Cserti, Csapó Tibor (szerk.) *Friss kutatások a romológia körében*. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs, 38-50.
- [20] http://nevtud.btk.pte.hu/sites/nevtud.btk.pte.hu/files/files/gipsystudies10_beliv1.pdf Letöltés: 2020.02.15.
- [21] Huszár Zsuzsanna - Géczy János - Sramó, András (2003): Kisebbségi attitűdök szocio-demográfiai háttere. *Iskolakultúra*, 13. 4. sz. 40-50.
- [22] Huszár Zsuzsanna (2020): Kutatási előzmények a kisebbségi identitás vizsgálatában és a projektben tervezett kérdőíves felmérés tartalmi koncepciója. In. Tóth, Horváth, Németh szerk.: *Kisebbségi helyzet, identitás, oktatás: szlovákiai magyar pedagógusok identitásának vizsgálata I. – elméleti háttér*. Selye János Egyetem, Budapest, 48-68.
- [23] Lampl Zsuzsanna (2019): A 2018-as szlovákiai magyar identitáskutatás első eredményei. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 20. 1. sz. 3-26.
- [24] László Béla (2000): A szlovákiai magyar oktatásügy a kilencvenes években *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2.2. sz. 3-29.
- [25] Martonyik, Juraj (2019): Az etnikai identitás összefüggései a szlovákok és a magyarok kölcsönös megítélésében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 21. 4. sz.
- [26] <http://forumszemle.eu/archiv/?szemle=2019-4> Letöltés: 2020.04.10.
- [27] Morvai Tünde (2015): Az új szlovákiai magyar pedagógus generáció. *Kisebbségkutatás*, 24. 4. sz. 39-65.
- [28] Neményi Mária (2010): A kisebbségi identitás kialakulása. Roma származású gyerekek identitásstratégiái. In: Feischmidt Margit (szerk.) (2010): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Gondolat — MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.

- [29] https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/etnicitas_kulonbsegteremto_tarsadalom/ Letöltés: 2020.01.15.
- [30] Papp Z. Attila (2012): Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. *Educatio*, 21.1. sz. 3-23.
- [31] Pataki Ferenc (2004): *Érzelem és identitás*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- [32] Phinney, J. S. (2003). Ethic identity and acculturation. In K. M. Chun, P. Balls Organista, & G. Marín (Eds.), *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research* pp. 63–81. American Psychological Association.
<https://doi.org/10.1037/10472-006>
- [33] Székely Levente (2014): Az erdélyi fiatalok mindennapi nemzettudata. In: Magyar identitás határon innen és túl. szerk. uő. Ifjúsági Szemle Alapítvány, 5-14.
- [34] Tolcsvai Nagy, Gábor (2019): A módszertan, amint elnyom vagy felszabadít: Írás- és olvasástanítás, államnyelv-elsajátítás a határon túli magyarok körében = The methodology as oppressor and emancipator. Teaching to read and write, state language acquisition among minority Hungarians in Central Europe. *Magyar Nyelvőr*, 143. 2. sz. 196-209. http://real.mtak.hu/102350/1/Nyr143206_Tolcsvai_modszertan.pdf Letöltés: 2020.03.03.
- [35] Török Balázs (szerk. 2015): Oktatáspolitikai modellek és elemzések. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, p 64
- [36] A Magyar Tudományos Művek elektronikus adatbázisa. <http://mtmt.hu>
- [37] 2012. évi XXX. Törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv> Letöltés: 2020.10.21.